

مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی

دکتر علی کریمیان صیقلانی

تهران

۱۳۹۲

سرشناسه: کریمیان صیقلانی، علی؛ ۱۳۴۶ -

عنوان و نام پدیدآور: مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی / علی کریمیان صیقلانی.
 مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ گیلان: دانشگاه گیلان، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: هشت، ۲۷۶ ص.

فروست: «سمت»؛ ۱۶۸۰. هنر / الهیات (ادیان و عرفان)؛ ۱۷.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۸۷۲-۶ ۷۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Ali Karimiyan Seyghalani. The Fundamental Principles of Aesthetics in Islamic Mysticism.

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۵۷-۲۷۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

یادداشت: نمایه.

موضوع: زیبایی‌شناسی (عرفان)

موضوع: زیبایی‌شناسی - جنبه‌های مذهبی - اسلام

موضوع: عرفان

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

شناسه افزوده: دانشگاه گیلان.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ق ۴ ک ۲۸۶/۹۱ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۸۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۰۱ ۳۲

مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی

دکتر علی کریمیان صیقلانی (استادیار دانشگاه گیلان)

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم

انسانی و دانشگاه گیلان

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۲

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیریه

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال. در این قیمت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنندگان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران یا مؤلف، نشر یا بخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تهران: بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی بوم‌پمپ گاز، کد پستی: ۱۴۶۳۶

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

تلفن: ۴۴۴۴۶۲۵۰، نمابر: ۴۴۴۴۸۷۷۷

نشانی: رشت، خیابان ملت، روبه‌روی پارک شهر، دانشگاه گیلان، حوزه معاونت پژوهشی و فناوری،

research.guilan.ac.ir

تلفن: ۰۱۳۱۳۲۳۵۶۵۳، نمابر: ۰۱۳۱۳۲۲۷۰۲۲

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاهها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاهها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره‌کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و دانشگاه گیلان اولین کار مشترک خود را با انتشار کتاب مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی به جامعه علمی کشور عرضه می‌کند.

این کتاب برای دانشجویان رشته هنر در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع کمک‌درسی «آشنایی با آراء متفکران در باب هنر» و در رشته فلسفه هنر به عنوان منبع کمک‌درسی «مبانی زیبایی‌شناسی هنر اسلامی» و همچنین برای دانشجویان رشته ادیان و عرفان در رشته عرفان اسلامی به عنوان منبع کمک‌درسی تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، طلاب علوم دینی و سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	تعاریف و کلیات
۳	مبانی
۳	عرفان
۵	موارد کاربرد عرفان
۶	عرفان اسلامی (عرفان حقیقی)
۷	زیبایی
۹	الف) معنای لغوی زیبایی
۹	ب) معنای اصطلاحی زیبایی
۱۱	زیبایی‌شناسی
۱۲	تاریخچه زیبایی‌شناسی
۲۸	اقسام زیبایی‌شناسی
۳۲	موضوع زیبایی‌شناسی عرفانی
۳۴	وظیفه زیبایی‌شناسی عرفانی
۳۵	هدف زیبایی‌شناسی عرفانی
۳۵	ضرورت زیبایی‌شناسی عرفانی
۳۶	رابطه زیبایی‌شناسی با هنر و عرفان
۳۹	فصل اول: مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی (الف: مبانی معناشناختی)
۳۹	مبنای اول: بداهت مفهوم زیبایی
۴۰	امکان تعریف از زیبایی
۴۲	ادعای عارفان درباره معنای زیبایی
۴۴	ادعای عارفان درباره معنای زشتی

۴۹	مبنای دوم: معیار زیبایی
۵۰	دیدگاه عرفان اسلامی
۸۱	مبنای سوم: رمزگشایی از زیبایی (هر مرتبه، رمز مرتبه نهایی)
۸۳	رمزگرایی در هنر معاصر و نقد عرفان اسلامی بر آن
۸۵	ویژگیهای رمزگرایی در عرفان اسلامی
۸۹	مصادیق رمز در عرفان اسلامی
۹۵	دلایل گفتار رمزآلود عارفان
۹۸	فصل دوم: مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی (ب: مبانی هستی‌شناختی)
۹۹	مبنای اول: اصالت و وحدت وجود
۹۹	اصالت وجود
۱۰۱	وحدت و بساطت وجود
۱۱۲	رابطه این اصول با زیبایی‌شناسی
۱۱۳	مبنای دوم: تجلی هستی
۱۱۳	آفرینش یعنی تجلی هستی مطلق
۱۱۵	تمایز تجلی با تجافی
۱۲۰	نمودهای گوناگون برای تجلی
۱۲۱	گسترده‌گی صفات و اسماء الهی و غلبه اسمی بسط الحقیقه در برخی مظاهر
۱۲۲	رابطه این اصول با زیبایی‌شناسی
۱۲۳	مبنای سوم: بازگشت مراتب تجلی به خداوند
۱۲۴	بازخوانی عوالم هستی
۱۲۸	تعابیر گوناگون عارفان از بازگشت هستی به ذات خداوند
۱۳۸	رابطه این اصول با زیبایی‌شناسی
۱۳۹	مبنای چهارم: تحقق عینی زیبایی
۱۳۹	دیدگاهها درباره موطن زیبایی
۱۴۹	ادعای عارفان درباره موطن زیبایی
۱۴۹	دلیل عارفان بر تحقق عینی زیبایی
۱۵۳	مبنای پنجم: گسترده‌گی زیبایی در هستی
۱۵۴	دامنه و گستره زیبایی در هستی
۱۵۴	ادله سریان زیبایی در عالم

۱۷۴	مبنای ششم: اختلاف در مظاهر و نمودهای زیبایی مطلق
۱۷۵	بازخوانی هستی‌شناسی عرفانی و رابطه آن با زیبایی
۱۷۷	سیر نزولی زیبایی، در قوس نزول
۱۷۹	سیر صعودی زیبایی، در قوس صعود
۱۸۰	کارکرد هدایتی زیبایی ناسوتی در منظر عرفان
۱۸۳	مبنای هفتم: رابطه زیبایی با نوع تجلی
۱۸۳	رابطه زیبایی با کمال متوقع هر موجود
۱۸۵	لقاء الله، غایت جلوه‌های ناسوتی
۱۸۶	سریان صفات وجودی در هستی
۱۸۷	اختیاری بودن حرکت استکمالی ناسوتیان
۱۸۹	رابطه زیبایی ناسوتیان با زیباییهای عوالم فراتر
۱۹۹	مبنای هشتم: وجود اقسام برای زیبایی
۲۰۰	۱. زیبایی درونی و زیبایی بیرونی
۲۰۲	۲. زیبایی محسوس، نامحسوس طبیعی، معقول ارزشی و زیبایی مطلق
۲۰۵	۳. زیبایی حقیقی، مجازی و باطل
۲۰۹	۴. زیبایی مستقل و وابسته
۲۰۹	۵. زیبایی مطلق و زیبایی مقید
۲۱۰	اصل و فرع در زیباییها
۲۱۲	فصل سوم: مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی (ج: مبانی معرفت‌شناختی)
۲۱۲	مبنای اول: امکان شناخت انواع زیبایی
۲۱۳	امکان شناخت زیبایی
۲۱۳	راههای شناخت زیبایی
۲۲۲	چند نکته درباره مبانی معرفت‌شناختی زیبایی
۲۴۴	مبنای دوم: نفی نسبیّت در زیبایی
۲۴۴	عارفان و نظریه اطلاق در زیبایی
۲۴۸	رابطه مسئله تزئین زشتی با واقعیت داشتن زیبایی
۲۵۱	فصل چهارم: مبانی زیبایی‌شناسی در عرفان اسلامی (د: مبانی ارزش‌شناختی)
۲۵۱	شرافت ذاتی زیبایی

۲۵۱	درک زیبایی حقیقی، به عنوان یک فضیلت
۲۵۳	وابستگی درک گستره و عمق زیبایی به استکمال روحی
۲۵۶	چگونگی دریافت کُنه جمال خداوندی

۲۵۷	کتابنامه
۲۵۷	کتابها
۲۷۰	مقاله‌ها
۲۷۰	منابع لاتین
۲۷۱	نمایه اعلام
۲۷۴	نمایه اصطلاحات

پیشگفتار

گرایش به زیبایی، به عنوان یک تمایل اصیل انسانی، همواره مورد توجه اصحاب خرد بوده است. شاید بتوان ادعا کرد که مطالعات پیرامون جمال و زیبایی، از کهن‌ترین دل‌مشغولی‌های اندیشوران بوده و گستره وسیع پهنه تاریخ، گاه به فراوانی قریحه‌های پراحساس، شاهد گفت‌وگویی پُر حرارت پیرامون آن، و گاه به انجماد ارواح تهی از ذوق، شاهد سردی گراییدن آن بوده است. این پیشینه، از نگاه علمی هم، در نوسان و سرشار از آراء گوناگون است. برخی به جنبه طبیعی و فطری زیبایی، برخی به بُعد مادی و ظاهری آن، برخی به ابعاد متافیزیکی و ماورای طبیعی آن و ... همت گماشته و به گونه‌های مختلف به برافروختن روشنایی این بحث در بین دیگر مباحث علمی مبادرت ورزیده‌اند.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان مدعی شد به رغم ستوده بودن این تلاش‌ها، بیشتر رویکردها در زیبایی‌شناسی، سطحی و محدود به زیبایی‌های ظاهری و محسوس است. به ویژه در عصر کنونی که بشر به بهانه تجدد همه‌جانبه، افزون بر بی‌مهری به میراث تاریخی خود، تلاش کرده هنر و زیبایی‌شناسی را هم همانند هر عرصه دیگری، منعل از پیشینه، عصری و دنیوی کند. زیبایی‌شناسی معاصر، نه تنها از معرفت‌شناسی، بلکه از لحاظ روش مطالعه هم با آنچه در سنت و دیل رایج بود، زاویه گرفته و پیامد این فاصله، بروز مشکلات بسیاری در زمینه علمی و عملی بوده است. اما در زیبایی‌شناسی وحیانی، عارفان مسلمان با الهام از آیات قرآن و روایات معتبر، به باطن زیبایی بیشتر توجه کرده، خداوند را منبع زیبایی و عالم را جلوه جمال الهی یافته و بدین سان بُعد قدسی زیبایی را دریافته‌اند. تردیدی نیست که عرفان به علت موضوع و هدفش، به عنوان شاخه‌ای مهم و علمی اصالی در بین شاخه‌های

دانش مطرح است. چه اینکه هدف نهایی خلقت برای انسان آنگاه کشف می‌شود که بر اثر سلوک عرفانی، سالک بتواند حقیقت هستی را، که همان عالم لاهوت است، یافته و وحدت ملک و لاهوت را نظاره کند. عارفان مسلمان بر این باورند که به مدد مساعدت و یاری وحی، گونه‌ای معرفت نسبت به هستی می‌یابند که ایشان را در زمینه‌های گوناگون یاری کرده و از جمله، در تأسیس مبانی زیبایی‌شناسی و هنر و نیز ابداع رویکرد متفاوت از آنچه در محافل هنر از گذشته تا کنون رایج بوده، توانمند می‌سازد.

این تحقیق می‌کوشد تا مبانی و اصول علمی زیبایی‌شناسی در آثار عارفان مسلمان را که ریشه در کتاب و سنت دارد، استخراج و بررسی کند. مبانی مطرح در این نوشتار، به طور عمده در چهار گروه مبانی معناشناختی، هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و ارزش‌شناختی سازماندهی شده و تلاش بر این است تا هر مبنا در قالب فصلی جداگانه و با ساختاری منطقی، بررسی شود. همچنین تبیین رابطه عرفان و زیبایی و یافتن منابع قرآنی مبانی زیبایی‌شناسی که عرفان راستین از آن بهره‌مند شده است از مسائل اساسی این تحقیق است. چنان‌که از عنوان انتظار می‌رود، تلاش این نوشتار معطوف به افق‌گشایی از چهره مبانی زیبایی‌شناسی عرفانی به یاری وحی به عنوان برترین ادراک یقینی و معرفت‌بخش، در آثار عارفان است.

دکتر علی کریمیان صیقلانی

اسفند ۱۳۹۱